

Rola zrównoważonego i odpowiedzialnego prowadzenia biznesu (ESG) w budowaniu przewagi konkurencyjnej – w 55 lat po artykule Milтона Friedmana pt. „The social responsibility of business is to increase its profits”

Wprowadzenie

Od opublikowania przez Milтона Friedmana w New York Times w 1970 roku artykułu pt. *The social responsibility of business is to increase its profits*¹ mija 55 lat. Friedman twierdził, że przeznaczanie środków firmy na cele społeczne to “wydawanie cudzych pieniędzy na cudze cele” i że menedżerowie powinni skupić się na zysku – jeśli mają inne priorytety, powinni odejść i działać we własnym imieniu. Uważał, że CSR (*Corporate Social Responsibility*) było często „hipokryzją mającą zwiększyć zyski” oraz instrumentem politycznym, który mógł prowadzić do monopolizacji i mieszania się biznesu z władzą (państwem). Takie stanowisko spotkało się z szeroką krytyką, którą można odnaleźć zwłaszcza w poglądach Josepha Stiglitz, który uważał podejście Friedmana za przestarzałe i szkodliwe w sytuacji, gdy firmy mają silny wpływ na środowisko naturalne i społeczeństwo. Poza tym według Stiglitz Friedman ignoruje koszty zewnętrzne, dlatego Stiglitz promował koncepcję ekonomii dobrobytu i sprawiedliwości społecznej, która w praktyce działania biznesu przyjęła postać ESG. Stiglitz wraz z Sandy Grossman doszedł do takich wniosków wykazując, że zyski akcjonariuszy nie maksymalizują dobrobytu społecznego². Polska literatura przedmiotu w tym zakresie jest obszerna, wśród wielu publikacji za szczególnie znaczące należy uznać prace Grzegorza W. Kołodki, który proponując: nowy pragmatyzm” wskazuje na znaczenie państwa w kształtowaniu zrównoważonego i inkluzywnego rozwoju w warunkach gospodarki rynkowej³. W podobnym nurcie rozważań lokują się publikacje Mariana Goryni i Bogusława Fiedora⁴ oraz związanych z tymi autorami zespołów naukowych.

Współcześnie koncepcja środowiskowej i społecznej odpowiedzialności biznesu funkcjonuje w praktyce biznesu jako ESG (*Environmental, Social, Governance*), ale novum w Unii Europejskiej jest obowiązek sprawozdawczy (oraz atestacja sprawozdań przez biegłych rewidentów), który wg założeń ma przyczyniać się do transparentności i porównywalności działań firm w tym zakresie⁵. W niniejszym opracowaniu pokazano ESG i raportowanie zrównoważonego rozwoju jako instrument służący konkurencyjności przedsiębiorstw dzięki ekonomicznej i społecznej efektywności gospodarowania, a jednocześnie zgodny z nowym spojrzeniem na rozwój gospodarczy, gdzie liczy się nie tylko ilość produkcji konsumpcji, ale także trwałość rozwoju i jakość życia.

¹ M. Friedman, *The social responsibility of business is to increase its profits*, “New York Times” 1970, September 13, <https://www.nytimes.com/1970/09/13/archives/a-friedman-doctrine-the-social-responsibility-of-business-is-to.html>, 8.06.2025.

² S. Grossman, J.E. Stiglitz, *Stockholder unanimity in making production and financial decisions*, “The Quarterly Journal of Economics” 1980, Volume 94, Issue 3, p. 543-566, <https://doi.org/10.2307/1884584>, 8.06.2025.

³ E. Mączyńska (red.), *Ekonomia i polityka. Wokół teorii Grzegorza W. Kołodko*, PWN 2019.

⁴ P. Banaszyk, B. Borusiak, B. Fiedor, M. Gorynia, *Rozwój społeczno-gospodarczy a racjonalność globalna – w kierunku gospodarki umiaru*, „Mazowsze. Studia Regionalne” 2023, nr 45, s. 9-35, https://mazowszestudiaregionalne.pl/rozwoj-spoeczno-gospodarczy-a-racjonalnosc-globalna-w-kierunku-gospodarki-umiaru/?utm_source=chatgpt.com, 17.06.2025.

⁵ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2022/2464 z dnia 14 grudnia 2022 r. w sprawie zmiany rozporządzenia (UE) nr 537/2014, dyrektywy 2004/109/WE, dyrektywy 2006/43/WE oraz dyrektywy 2013/34/UE w odniesieniu do sprawozdawczości przedsiębiorstw w zakresie zrównoważonego rozwoju, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2022:322:FULL>, 28.03.2025.

Znaczenie koncepcji ESG

Określenie zrównoważony i odpowiedzialny biznes, choć ma oparcie w wielu deklaracjach i aktach prawnych, w tym zwłaszcza sygnowanych przez ONZ, OECD i Międzynarodową Organizację Pracy jest bardzo ogólne i wydaje się oderwane od celu, dla którego prowadzi się działalność gospodarczą. W szczególności chodzi o wytyczne OECD, gdzie sformułowano szereg zaleceń dotyczących praw pracowniczych, wpływu na otoczenie, przeciwdziałania korupcji, a nawet polityki podatkowej przedsiębiorstwa⁶.

Zupełnie inaczej koncepcja ESG prezentuje się, jeśli przedstawić ją jako efektywne ekonomicznie i społecznie prowadzenie biznesu. Możliwe, że właśnie takie podejście godzi poglądy Friedmana i Stiglitz. Przedstawione w europejskich standardach ESG (ESRS-European Sustainability Reporting Standards) działania na rzecz dekarbonizacji, ochrony wód oraz przyrody oznaczają mniejsze koszty zewnętrzne, a tym samym wpływają na jakość życia, co powinno być szczególnie istotne w tak gęsto zaludnionym i zurbanizowanym obszarze jak Unia Europejska. Co więcej, dekarbonizacja rozumiana jako zmniejszenie energochłonności przekłada się na korzyści po stronie przedsiębiorstw. Natomiast transformacja energetyczna to poprawa odporności, a przekładając to na język biznesu: zmniejszanie ryzyk związanych z pewnością dostaw oraz kosztami energii (zwłaszcza zmiennością cen). Takie rozumienie dekarbonizacji proponuje się w raporcie „The future of European competitiveness” („Przyszłość europejskiej konkurencyjności”)⁷, nazywanym raportem Draghiego, gdzie wzywa się do wykorzystywania innowacyjności UE w zakresie przemysłów net-zero. W drugiej części raportu zawierającej zalecenia strategiczne – odnośnie do transformacji energetycznej można przeczytać: *„dekarbonizacja systemu energetycznego i zielona transformacja może zwiększyć konkurencyjność UE na dwa sposoby. Po pierwsze, może radykalnie zmniejszyć zależność od importu. [...] Po drugie, może sprzyjać masowemu wdrażaniu czystych źródeł energii o niskich krańcowych kosztach wytwarzania, takich jak odnawialne źródła energii i energia jądrowa”*⁸. Podobnie rzecz ma się z obszarem społecznym: poprawa warunków pracy i dbałość o pracowników przekłada się na mniejszą rotację zatrudnienia i większą wydajność. A w obszarze ładu korporacyjnego ESG może być wykorzystane do poprawy zarządzania poprzez uporządkowanie procesów i procedur oraz dostarczenie wiedzy o organizacji (w tym ryzykach), co często umyka uwadze menedżerów i pracowników. Wymienić to można choćby „sprawozdawane” systemy polityk: zatrudnienia, ochrony praw pracowniczych, przeciwdziałania korupcji, współpracy z dostawcami.

ESG ma znaczenie dla przedsiębiorstw zwłaszcza w kontekście relacji z interesariuszami. Coraz częściej dla konsumentów nie jest obojętne czy produkty bądź usługi zostały zaoferowane zgodnie z zasadami zrównoważonego i odpowiedzialnego prowadzenia biznesu. W badaniach zrealizowanych w 2020 roku przez Ipsos we współpracy z Sustainable Brand Poland (na reprezentatywnej próbie 2001 polskich konsumentów w wieku 16-74 lat, których zapytano o decyzje zakupowe dotyczące 214 największych marek z 15 sektorów - między innymi budowlanego, spożywczego, elektroniki i paliwowego) zidentyfikowano jednoznacznie negatywny stosunek do marek i firm, które nie respektują zasad zrównoważonego prowadzenia biznesu. W szczególności aż 76% respondentów zadeklarowało lojalność wobec firm i marek stosujących zasady zrównoważonego rozwoju, a 38% nie popiera firm i marek, które nie

⁶ *OECD Guidelines for Multinational Enterprises on Responsible Business Conduct*, OECD Publishing, Paris 2023, <https://doi.org/10.1787/81f92357-en>, 11.06.2025.

⁷ The future of European competitiveness. Part A, UE 2024, https://commission.europa.eu/document/download/97e481fd-2dc3-412d-be4c-f152a8232961_en?filename=The%20future%20of%20European%20competitiveness%20_%20A%20competitiveness%20strategy%20for%20Europe.pdf, 12.6.2025.

⁸ The future of European competitiveness. Part B In-depth analysis and recommendations, UE 2024, <https://dorie.ec.europa.eu/en/details/-/card/8007328>, s. 20, 12.6.2025.

wspierają równości płciowej⁹. Dotyczy to także przedsiębiorstw działających w złożonych łańcuchach wartości - firmy w Polsce muszą liczyć się z oczekiwaniami klientów, w tym, zwłaszcza jeśli działają na rynkach międzynarodowych, gdzie presja na zarządzanie zgodne z koncepcją ESG jest wyraźnie większa.

Podobnie rzecz ma się z innymi uczestnikami rynku: badani przez Giełdę Papierów Wartościowych w Warszawie (GPW) profesjonalni uczestnicy rynku finansowego (30 osób reprezentujących największe instytucje finansowe) uznali m.in., że spółki wdrażające ESG cechuje mniejsze ryzyko inwestycyjne (81% pozytywnych odpowiedzi), choć tylko 38% dostrzega zależność pomiędzy stosowaniem praktyk ESG i wynikami finansowymi firmy. Ankietowani deklarują (84%), że biorą pod uwagę w ocenie inwestycyjnej dane niefinansowe (głównie z zakresu zrównoważonego prowadzenia biznesu)¹⁰.

Raportowanie ESG

Krytykę biznesu wzbudza zwłaszcza obowiązek raportowania ESG, nie jest on nowy, ponieważ największe spółki giełdowe składały już sprawozdania niefinansowe wraz ze sprawozdaniem z działalności. Jednak były one bardzo ogólne i częstokroć sprowadzały się do prezentacji intencji firm. Obecnie zostały wprowadzone obowiązkowe Europejskie Standardy Sprawozdawczości Zrównoważonego Rozwoju (ESRS)¹¹. Wnioski biznesu dotyczące uproszczenia procedur raportowania zostały uwzględnione przez Komisję Europejską, a także częściowo przez Parlament i Radę. W lutym 2025 r. Komisja ogłosiła zamiar przesunięcia i uproszczenia regulacji dotyczących raportowania ESG. Propozycje Komisji przedstawiono w pakiecie Omnibus I, który zawiera:

- 1) Odroczenie terminów raportowania: druga i trzecia fala firm, które miały rozpocząć raportowanie za lata 2025 i 2026 (dotyczy to także przedsiębiorstw komunalnych), obowiązek raportowania będą miały przesunięty o dwa lata, odpowiednio na lata 2027 i 2028, zarówno Parlament UE jak i Komisja przyjęły w kwietniu 2025 r. te regulacje, a obecnie (19.06.2025 r.) odpowiednie zmiany w polskim prawie (ustawa o rachunkowości) są w toku prac legislacyjnych i prawdopodobnie wejdą w życie.
- 2) Zawężenie zakresu CSRD: obowiązkowe raportowanie ESG ma dotyczyć tylko dużych przedsiębiorstw zatrudniających powyżej 1000 pracowników oraz spełniających określone kryteria finansowe (suma bilansowa powyżej 25 mln EUR lub przychody netto powyżej 50 mln EUR).
- 3) Uproszczenie standardów ESRS: Komisja proponuje zmniejszyć liczbę wymaganych ujawnień w ramach Europejskich Standardów Raportowania Zrównoważonego Rozwoju (ESRS), koncentrując się na danych ilościowych i wyraźnym rozróżnieniu między danymi obowiązkowymi a opcjonalnymi.
- 4) Dobrowolne raportowanie dla MŚP: małe i średnie przedsiębiorstwa będą mogły dobrowolnie raportować dane ESG na podstawie uproszczonego standardu VSME (*Voluntary SME Standard*), który został zarekomendowany w lipcu 2025 r. przez Komisję.

Propozycje te są obecnie przedmiotem prac organów Unii Europejskiej i trudno przewidywać jaki będzie ich ostateczny kształt. Mając jednak na uwadze złożone łańcuchy wartości oraz to, że wiele firm już obecnie objętych jest obowiązkiem raportowania ESG można

⁹ *Socio-Cultural Trend Tracker*'22, Ipsos 2022, <https://www.ipsos.com/pl-pl/socio-cultural-trend-tracker22>, 22.07.2024.

¹⁰ K. Kiśluk, T.K. Wiśniewski, *Wpływ czynników ESG na decyzje inwestycyjne. Raport z badania*, GPW, lipiec 2022, https://www.gpw.pl/pub/GPW/files/PDF/Raport_badanie_ESG_2022.pdf, 22.07.2024.

¹¹ Rozporządzenie delegowane Komisji (UE) 2023/2772 z 31.07.2023 r. uzupełniające dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/34/UE w odniesieniu do standardów sprawozdawczości w zakresie zrównoważonego rozwoju, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202302772, 11.07.2024.

spodziewać się, że przygotowywanie tego typu sprawozdań stanie się rutynowym narzędziem komunikacji w biznesie. Standaryzacja ESG o tyle wydaje się uzasadniona, że pozwala na porównywanie przedsiębiorstw w sposób transparentny, co zmniejsza ryzyko greenwashingu.

Krytykowane regulacje UE nakładają na największe spółki giełdowe już w tym roku, a na mniejsze w roku 2028 obowiązek złożenia ustrukturyzowanych i rozbudowanych sprawozdań, które będą podlegać atestacji biegłych rewidentów. W przypadku mniejszych firm (pow. 250 pracowników) oznacza to konieczność zbudowania systemu sprawozdawczego, który w wielu przypadkach będzie przemianowany w stosunku do zakresu działalności firmy. Przygotowując się do raportowania trzeba na podstawie badania stwierdzić zakres istotności 88 kwestii, z którymi łączy się ponad 1000 mierników. Dodatkowo firmy te są zagubione w skomplikowanych regulacjach: sama taksonomia to ponad 600 stron aktów prawnych, a wyjaśnienia twórców standardów europejskich (EFRAG-*European Financial Reporting Advisory Group*) to już 1000 stron. Samo wyjaśnienie sposobu przeprowadzenia oceny istotności wydane ostatnio przez EFRAG liczy ponad 50 stron. Czytając jakie pytania zadaje się EFRAG można zauważyć chęć detalicznej algorytmizacji całego procesu (np. standard ogólny ESRS 1 wskazuje, że jednostka sprawozdająca powinna ujawniać informacje specyficzne dla danej jednostki, tymczasem jeden z pytających prosi o podanie konkretnych przykładów specyfiki). Niektóre pytania zadawane EFRAG pozwalają wątpić w kompetencje pytających, a odpowiedzi pokazują siłę biurokracji – w przywołanym przypadku odpowiedź na to pytanie sprowadziła się do tego, że nie można takich przykładów uogólnić zawarta i jest na całej stronie drobnego tekstu. Dochodzi tu do swoistego sprzężenia zwrotnego, gdzie drobiazgowo pytania powodują detaliczne odpowiedzi, a w efekcie kolejne regulacje i ich interpretacje.

O ile spółki giełdowe składające już wcześniej sprawozdania niefinansowe zwracają uwagę na działania w tym zakresie i stopniowo przechodzą od sprawozdań niefinansowych do raportów ESG, to pozostałe duże firmy zdają się spychać to zagadnienie do perspektywy roku sprawozdawczego 2025, a po przesunięciu terminów do 2027. Poza tym spółki giełdowe zazwyczaj posiadają strategie ESG (co prawda, trudno czasem powiązać je ze strategiami biznesowymi, razi poziom ogólności, jednak trzeba docenić fakt ekspozycji zagadnień ESG). Natomiast pozostałe duże firmy zdają się oczekiwać na rozwój wypadków i nieufnie podchodzą do ESG. Świadczą o tym badania firmy Ayming Polska, która w dniach 26.02.2024-6.03.2024 r. przeprowadziła wywiad CATI, w którym udział wzięli przedstawiciele najwyższej kadry zarządzającej dużych firm (o zatrudnieniu pow. 250 osób). Próba badawcza wyniosła 157. Tylko 40 firm zadeklarowało wdrożenie raportowania ESG, choć wątpliwości budzi stan wiedzy i jakość tego przygotowania, skoro 59% odpowiedzi (N=130) oceniających stopień trudności raportowania sygnalizuje brak jednolitych standardów raportowania. Jeszcze gorzej wygląda sytuacja w przypadku sektora małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP). Badania obrazujące świadomość i przygotowanie w zakresie zrównoważonego rozwoju w sektorze MŚP zleciło w roku 2023 Ministerstwo Rozwoju i Technologii - poza analizą danych zastanych wykorzystano wywiady telefoniczne na próbie 1300 mikro, małych i średnich przedsiębiorstw oraz wywiady pogłębione w 110 średnich przedsiębiorstwach działających w Polsce. Przywołane badania pokazały niski poziom wiedzy na temat ESG, a ponadto - pomimo deklaracji zainteresowania tą tematyką - tylko 12% respondentów zauważyło istnienie w przedsiębiorstwach strategii i działań, które mieszczą się w tematyce zrównoważonego rozwoju¹². Podobne badania zrealizował w 2023 r. Bank Gospodarstwa Krajowego metodą CATI na reprezentatywnej próbie tysiąca podmiotów. Wyniki są bardziej pesymistyczne niż w przypadku wcześniej przedstawionego badania: tylko 7% respondentów deklaruje znajomość akronimu ESG, ponad połowa

¹² *Badania dotyczące świadomości i gotowości na wdrażanie polityk zrównoważonego rozwoju w sektorze MŚP w Polsce. Raport 2023*, MRiT, Warszawa 2023, <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologie/raport-mrit-badanie-dotyczace-swiadomosci-i-gotowosci-na-wdrazanie-polityk-zrownowazonego-rozwoju-w-sektorze-msp-w-polsce>, 22.07.2023.

przedsiębiorstw nie włączyła zagadnień zrównoważonego rozwoju do strategii i modelu biznesowego, a tylko 1 na 14 poinformowało o działaniach z zakresu zrównoważonego rozwoju¹³.

Proponowane działania (wnioski)

Współczesny świat pokazywany jest często w skrajnie kontrastowych kolorach: „jesteś za albo przeciw”. Widać to zwłaszcza w mediach społecznościowych, gdzie nie ma pola dla kompromisu i rozwiązań pośrednich. Tematy polaryzujące opinie, to zielony ład UE, a także raportowanie ESG. Wydaje się jednak, że w oparciu o dobre praktyki biznesu (coraz częściej można spotkać dobrowolne raporty ESG, które pokazują znaczenie zrównoważonego i odpowiedzialnego prowadzenia biznesu oraz mają na celu uwiarygodnienie firmy w łańcuchach wartości) można zarysować ideę racjonalnego i kompromisowego podejścia do ESG.

Po pierwsze koncepcja prowadzenia biznesu w sposób zrównoważony i odpowiedzialny odpowiada coraz większej grupie europejskich konsumentów i pracowników, dotyczy to zwłaszcza zachowania podobnych standardów działania w łańcuchach wartości. Przykładowo po wybuchu wojny na Ukrainie konsumenci z krajów domagali się wycofania firm z Rosji, to tylko jeden z przykładów presji na odpowiedzialność w biznesie. Jednak nie można zapomnieć o prymacie konkurencyjności. Oczekiwania pracowników mają wpływ na wydajność oraz zaangażowanie w funkcjonowanie przedsiębiorstwa. W Europie rynek zatrudnienia staje się coraz większym stopniem rynkiem pracownika, prawdopodobne zmiany demograficzne będą utrwalać ten obraz. Dlatego ESG musi być wplecione w strategię rozwoju i traktowane jako strategiczny element utrzymania i podnoszenia konkurencyjności.

Po drugie procedury raportowania muszą odpowiadać celom tak prowadzonego biznesu, ich nadmierne zbiurokratyzowanie może przynieść szkodliwe skutki. EFRAG powołany głównie do zajmowania się standardami rachunkowości, powinien uwzględnić specyfikę raportowania wielu nieostrych kwestii społecznych oraz dotyczących wpływu na otoczenie. Trzeba jednak zauważyć, że tak krytykowane standardy ESRS zawierają kompendium procedur i mierników, które powinny być codziennością funkcjonowania rozwiniętego biznesu.

Po trzecie władze i stowarzyszenia biznesu powinny zachęcać mniejsze firmy do dobrowolnego wdrażania procedur funkcjonujących w większych firmach (w tym przypadku raportowania ESG), aby lepiej wpasować się w globalne łańcuchy wartości i zyskać na konkurencyjności, a także przygotowywać się do obowiązków związanych z rozwojem i wzrostem firmy. Oczywiście procedury te powinny być dostosowane do specyfiki danego biznesu, należy także uwzględnić koszty ich wprowadzenia i utrzymania.

Rolą państwa jest zapewnianie stabilności i przewidywalności, co wpływa pozytywnie na rozwój biznesu. Podstawą takiej roli państwa jest system powiązanych i transparentnych polityk publicznych. W roku 2025 modna stała się deregulacja, która jak wszystko ma także swoje negatywne strony: niepewność zmian jest już obecnie krytykowana przez część środowisk biznesowych w Polsce, ponieważ podstawowym problemem regulacyjnym jest zmienność i niepewność regulacji. Tylko w warunkach stabilności można prowadzić zrównoważony i społecznie odpowiedzialny biznes.

¹³ *ESG w opiniach i działaniach polskich przedsiębiorców z sektora MŚP*, BGK, kwiecień 2024, https://www.bgk.pl/files/public/Grafika/Aktualnosci/2024/ESG_w_MSP_raport_Banku_Gospodarstwa_Krajowego.pdf, 22.07.2024.

Literatura

1. *Badania dotyczące świadomości i gotowości na wdrażanie polityk zrównoważonego rozwoju w sektorze MŚP w Polsce. Raport 2023*, MRiT, Warszawa 2023, <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologie/raport-mrit-badanie-dotyczace-swiadomosci-i-gotowosci-na-wdrazanie-polityk-zrownowazonego-rozwoju-w-sektorze-msp-w-polsce>, 22.07.2023.
2. Banaszyk P., Borusiak B., Fiedor B., Gorynia M., *Rozwój społeczno-gospodarczy racjonalność globalna – w kierunku gospodarki umiaru*, „Mazowsze. Studia Regionalne” 2023, nr 45, s. 9-35, https://mazowszestudiaregionalne.pl/rozwoj-spoeczno-gospodarczy-a-racjonalnosc-globalna-w-kierunku-gospodarki-umiaru/?utm_source=chatgpt.com, 17.06.2025.
3. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2022/2464 z dnia 14 grudnia 2022 r. w sprawie zmiany rozporządzenia (UE) nr 537/2014, dyrektywy 2004/109/WE, dyrektywy 2006/43/WE oraz dyrektywy 2013/34/UE w odniesieniu do sprawozdawczości przedsiębiorstw w zakresie zrównoważonego rozwoju, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2022:322:FULL>, 28.03.2025.
4. *ESG w opiniach i działaniach polskich przedsiębiorców z sektora MŚP*, BGK, kwiecień 2024, [https://www.bgk.pl/files/public/Grafika/Aktualnosci/2024/ESG w MSP raport Banku Gospodarstwa Krajowego.pdf](https://www.bgk.pl/files/public/Grafika/Aktualnosci/2024/ESG%20w%20MSP%20raport%20Banku%20Gospodarstwa%20Krajowego.pdf), 22.07.2024.
5. Friedman M., *The social responsibility of business is to increase its profits*, “New York Times” 1970, September 13, <https://www.nytimes.com/1970/09/13/archives/a-friedman-doctrine-the-social-responsibility-of-business-is-to.html>, 8.06.2025.
6. Grossman S., Stiglitz J.E., *Stockholder unanimity in making production and financial decisions*, “The Quarterly Journal of Economics” 1980, Volume 94, Issue 3, p. 543-566, <https://doi.org/10.2307/1884584>, 8.06.2025.
7. Kiśluk K., Wiśniewski T.K., *Wpływ czynników ESG na decyzje inwestycyjne. Raport z badania*, GPW, lipiec 2022, [https://www.gpw.pl/pub/GPW/files/PDF/Raport badanie ESG 2022.pdf](https://www.gpw.pl/pub/GPW/files/PDF/Raport%20badanie%20ESG%202022.pdf), 22.07.2024.
8. Mączyńska E. (red.), *Ekonomia i polityka. Wokół teorii* Grzegorza W. Kołodko, PWN 2019.
9. *OECD Guidelines for Multinational Enterprises on Responsible Business Conduct*, OECD Publishing, Paris 2023, <https://doi.org/10.1787/81f92357-en>, 11.06.2025.
10. Rozporządzenie delegowane Komisji (UE) 2023/2772 z 31.07.2023 r. uzupełniające dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/34/UE w odniesieniu do standardów sprawozdawczości w zakresie zrównoważonego rozwoju, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202302772, 11.07.2024.
11. *Socio-Cultural Trend Tracker’22*, Ipsos 2022, <https://www.ipsos.com/pl-pl/socio-cultural-trend-tracker22>, 22.07.2024.
12. *The future of European competitiveness. Part A*, UE 2024, https://commission.europa.eu/document/download/97e481fd-2dc3-412d-be4c-f152a8232961_en?filename=The%20future%20of%20European%20competitiveness%20%20A%20competitiveness%20strategy%20for%20Europe.pdf, 12.6.2025.
13. *The future of European competitiveness. Part B In-depth analysis and recommendations*, UE 2024, <https://dorie.ec.europa.eu/en/details/-/card/8007328>, s. 20, 12.6.2025.